

Nogle Ord om Landsmaalet og den høiere Skole

Taler

Otto Anderssen

Sted

Kristiania

1 Arne Garborg skriver i «Samtiden» om den nuværende Maalstrid, at dens Foranledning var de nye Skoleloves Bestemmelser om «at Landsmaalslitteratur herefter skal ansees som norsk Litteratur og altsaa indgaa i Skolens Undervisning».

5

Det har lykkedes Garborg i denne korte Sætning at ophobe en Række urigtige Paastande. For det første har, saavidt jeg ved, ingen benægtet Landsmaalslitteraturens Ret til at kaldes norsk Litteratur. I Anthologier og Lærebøger har man forlængst optaget Landsmaalsstykker ved Siden af anden
10 norsk Litteratur. For det andet er det ikke Kravet paa, at denne Litteratur skal læses i Skolerne, som har skabt Forargelsen og Striden, men Maalmændenes egen hensynsløse Agitation for ved Lovens Magtmidler for Landsmaalet at fastslaa en Ligestillethed med vort almindelige Skriftsprog, som det i Kraft af sin egen litterære Armod ikke kan fyldestgøre og altsaa ikke har Ret til. Og for det
15 tredje er den Garborgske Forkortning af Skolelovenes virkelige Indhold helt urigtig.

For den høiere Skoles vedkommende - den jeg her behandler - vil dette tydelig fremgaa af Lovens egen Ordlyd.

20

For Middelskolens vedkommende opstiller Loven som Maal for Undervisningen i norsk følgende: «At Eleverne læser tydelig og udtryksfuldt saavel Landsmaalet, som det almindelige Bogmaal, kan gjøre rede for udvalgte Stykker af Litteraturen i begge Maal samt med Orden og Tydelighed i
25 sprogrigtig Form skriftlig kan behandle en lettere Opgave.»

For Gymnasiets vedkommende indeholder Loven: «At Eleverne kan forklare et Udvalg af den paa Oldnorsk, Landsmaalet og det almindelige Bygdemaal skrevne Litteratur, i Forbindelse hermed har erhvervet Kjendskab til vort Sprogs

historiske Udvikling og kjender Litteraturens Historie i dens Hovedtræk samt paa en med Hensyn til Indhold og Form tilfredsstillende Maade skriftlig kan behandle Opgaver passende for deres Alder og Udvikling. De skriftlige Opgaver kan affattes saavel paa Landsmaalet som paa det almindelige Bogmaal. Dog skal
35 Eleverne gives fornøden Øvelse i skriftlig Brug af det almindelige Bogmaal.» Da den Ulighed, som her endnu er tilstede mellem Skriftmaalet og Landsmaalet ikke synes smagelig for Maalmændene, har en Kreds af disse foreslaaet et Tillæg til Loven, som gaar ud paa, at alle Gymnasiets Elever skal lære at skrive de to Maalfører, et Tillæg, hvis pædagogiske Usans Hr. Lars Bentsen end yderligere
40 har accentueret ved at antyde en «Tillempning af Lovændringen» derhen, «Eleverne skal gives nogen Øvelse i at bruge begge Maal skriftlig.»

Disse Lovbestemmelser og Forslag er som enhver vil se, noget ganske andet end, hvad Garborg vil give det Udseende af. En Bestemmelse om at Landsmaalets
45 Litteratur i et vist Omfang skulde læses i Skolerne vilde ikke møde Indsigelse fra noget Hold. Det vilde i Virkeligheden kun været at fastslaa, hvad mange Steder alt længe havde været Praxis, og selv om Loven havde udvidet Rammerne for denne Praxis og gjort den obligatorisk; vilde mange endog have hilset dette med Glæde. Det forholder sig nemlig saaledes, at ligesom der inden
50 Rigsmaalsmændene er mange, som skatter høit meget af Bygdemaalenes og Landsmaalets Litteratur, saaledes er der mange Lærere, som med Glæde vil læse Vinjes, Aasens og Garborgs Skrifter med sine Elever og faa dem til at holde af, hvad disse har nedlagt i sine Skrifter af sin rige Aand og sit fortrolige Kjendskab til vort Folks Liv. Naar imidlertid Lovens Bestemmelser vækker Uvilje, er det
55 fordi disse gaar langt udover, hvad der er forsvarligt og gennemførligt. Thi Lærerne - hvis Loyalitet er hævet over Tvil - ønsker ikke ved Lovens Tvang at kommanderes til at gjøre et Arbeide, hvis Berettigelse de ikke anerkjender, hvis Gavn de ikke indser, og hvis Fordringer ikke kan opfyldes. Saaledes som Loven er formet, vil man - hvis den under de nuværende Vilkaar skal søges opfyldt -
60 løbe Fare for at faa Tyngdepunktet i Modersmaalsundervisningen flyttet over paa Landsmaalet d.v.s. Eleverne vil under Strævet med Landsmaalet forskusles i sin Evne til at bruge sit virkelige Modersmaal.

Det forholder sig ganske vist saaledes, at Undervisningsplanen indrømmer
65 Rigsmaalslitteraturen en bredere Plads end Landsmaalslitteraturen og forsaavidt krænker den hellige Lighed, som Stortinget i 1885 har dekretet; men Landsmaalslitteraturen er nu engang saa overordentlig meget fattigere baade i Omfang og i alsidigt Indhold, at man har maattet gjøre en Dyd af

70 Nødvendighed. Men Lovens Fordringer om, at Disciplene i tydelig og
udtryksfuld Læsning skal arbeides op til den samme Færdighed i begge Sprog vil
paa den anden Side medføre, at der af Norskimerne maa bruges et
uforholdsmæssigt Tal til Øvelser i Landsmaalslæsningen, og naar saa Lærerne
75 omreisende Kontrollører (jfr. Overlærer Steinar Schjøtts Forslag i Dagbladet) er
der en virkelig Fare for, at den hele Modersmaalundervisning vil forplumres, at
Norskundervisningens Nivaa vil sænkes, at Disciplene vil forvirres i sin klare
Sprogfølelse lige overfor sit virkelige Modersmaal, at de vil komme til at læse og
skrive dette ufuldkomnere, samtidig som de vil forløfte sig paa forgjæves Forsøg
80 paa at tilegne sig den ægte Landsmaalsudtale - hvis der da er en saadan. De vil
med andre Ord ikke komme til at beherske noget Sprog, en eiendommelig
Maade at skabe Lighed paa, noget som imidlertid ikke synes at genere visse
Maalmænd. Lars Bentsen vil jo som anført endog have Loven redigeret derhen,
at Eleverne i Gymnasiet af Hensyn til nævnte Lighedsteori ikke skal naa høiere
85 end til «nogen Færdighed» i at skrive sit Modersmaal, en Bestemmelse, som
vilde gjøre os til en Fabel for hele Verden.

For helt at forstaa Meningsløsheden heri lad os mindes, hvilke Barn det er som
fortrinsvis besøger Middelskolen. Disse er Byernes og de til disse grænsende
90 Landdistrikters Barn og Ungdom, men deres Modersmaal er ikke en af de
Dialekter, som grænser op til Landsmaalet; dette vil for dem staa som et koldt,
fremmed Tungemaal, med delvis ukjendte Gloser, en tungvindt Grammatik og
en fremmed Sætningsbygning. De vil ved Læsning vel kunne sættes istand til at
kunne forstaa, hvad de læser, men de vil selv ved det ihærdigste Stræv aldrig
95 kunne beherske dette Sprog med den Sikkerhed at de kan læse det med den
utvungne Naturlighed som Rigsmaalet, og de vil gaa træt af Læseøvelser, som
maa lægge al Kraft paa Lyd og Ord, medens de kun sparsomt faar smage af
Indholdets Kjerne. Men med uvillige Elever gaar al Undervisning tungt.

100 Særlig de ældre Elever vil derhos med Grund spørge om Formaalet for disse
Øvelser. Det nytter lidet at ville forklare dem, at Landsmaalet egentlig skulde
være deres Modersmaal, at det er det virkelige norske Sprog, at det Sprog, som
klinger om dem, som de hører paa Fars og Mors Tunge, som de ser i Bøger,
Blade og Breve, hvori det betydeligste af hvad hertillands er tænkt, følt og levet
105 har faaet sit Udtryk, igrunden ikke er andet end et fremmed Trældomsmerke,
som de snarest muligt bør blive kvit. Der lever hos Ungdommen ved Siden af
det varme Blods Enthusiasme ogsaa en Aare af Rationalisme, og denne vil

110 hjælpe dem til at gennemskue denne Frase, som ikke bliver smageligere, fordi
den er en Tribut til Bondeforgudelsen. De vil saa langt fra føle det som at flytte
Hjem til noget kjendt og kjært at arbeide med at iføre sit Bevidsthedsliv
Landsmaalets tungvindte, filologisk formede Sprogklædning, at de snarere vil
føle sig som Bergtagne, som om de var hensat til Omgivelser, hvor Forestillinger
og Udtryk for disse var helt vrængt om, og hvor Tankens og Fantasiens naturlige
115 fri og lette Leg hvert Øieblik sad fast i et tungt og stenet Lænde.

Endnu uheldigere vil Forholdet blive, hvis man i Gymnasiet gaar til at indføre
obligatoriske Landsmaalsstile, selv om disse foreløbig gøres til uskyldige
Diktater og Oversættelsesøvelser. Hvad Hægstad fortæller os om Værdien af
120 disse for Opøvelsen til Dygtighed i at skrive dansk-norsk er det rene postulat og
viser kun, at han liden greie har paa, hvad der særmerker og bør særmerke
Undervisningen paa dette Trin; han paaberaaber sig ogsaa sine Erfaringer fra
«Lærarkurser», som om disse Fagskoler havde noget at gjøre med
almendannende Skoler. Det maa være indlysende for enhver, at i Skolens
125 vanskeligste Arbeide, det at føre Eleverne til at give et klart, sprogrigtigt, om
muligt smidigt skriftligt Udtryk for deres Forestillingsliv, med den rette Sans for
Ordenes Værdi og det skarpe Øre for Sprogets Rythme og Musik, der maa det
Forbilledlige søges i det litterært høiest udviklede Sprog, det som tillige staar i
det inderligste Forhold til Elevernes Tale og Læsning.

130 Vi se derfor i saadanne Øvelser kun et Middel til at forfuske vort greie og
hændige Sprog, som har gaaet gennem Livets Mølle, som vokser i Rigdom og
Bøielighed efter Livets Behov, som Dag for Dag gennem en Naturlovs Magt
lægger sig tættere og tættere op til Folkets Hjerter, giver til det og tager fra det i
135 uophørligt Bytte. Lad plumpe Hænder holde sig væk fra denne Proces! Og er
det ikke ogsaa et Misbrug af Ungdommens dyre Tid at drive disse Stiløvelser?
De fører jo ikke ind til nogensomhelst nyttig Færdighed, og som formalistisk
dannende Middel staar de langt under tilsvarende Øvelser i fremmede Sprog. Ja,
jeg ser rigtignok, at Biskop Bang og andre anser dem som overordentlige nyttige,
140 fordi Embedsmænd og Bønder derved skal lære at forstaa hinanden bedre,
saaledes at f. Ex. de sidste ikke skal udsættes for den Fare at aflægge falsk Ed,
fordi de ikke har forstaaet Sørenskriveren. Saadanne Argumenter er dog for
tarvelige. Skulde det være saa ilde bevendt med Forstaaelsen, nytter nok ikke
Landsmaalslæsning paa Skolen. Da fik nok enhver Embedsmand tage Timer i
145 den Bygds Dialekt, hvor han skulde virke.

Men det hele beviser kun Armoden paa virkelige Bevismidler. Og i hvilken Alder byder man disse Stiløvelser frem som passende Aandsvirksomhed for
150 Ungdommen? Netop i den Alder, som er den frugtbareste Saatid for ædlere og
højere Interesser. Det er netop i de Aar, da et bevidst personligt Sjæleliv vaagner
og gjør sine Spørgsmaal, da Ungdommens Forestillinger og Interesser flytter sine
Grænser, da Naturen og Menneskelivet drager ind i deres Sind med nyt Indhold
og uanet Rigdom. Her har Modersmaalsundervisningen at hjælpe til og kan
155 gjøre det som intet andet. Thi her kan de møde frem og give af sin Aand, sit
Lune, sin Varme og sin skjønhedsfyldte Kunst de, som har levet sin Tid og sit
eget Liv stærkest og rigest, vor Litteraturs bedste Personligheder. Hvad er dog
det for et Misbrug at skulle tage fra Holberg, Wergeland, Welhaven, Bjørnson
og Ibsen og give til Eskelands Maallære og Vestgrums Ordbok!

160 Maalmændene vil rimeligvis benytte, hvad jeg her har fremstillet som Argument
for, at de, for hvem Landsmaalet er Modersmaalets naturlige skriftlige Form,
med samme Ret kan kræve, at deres Undervisning maa foregaa i dette for at
kunne give det fuldkomne Udbytte for deres Dannelse. Hertil vil jeg svare, at jeg
165 personlig intet har imod at stille de to Maalfører valgfrit, naar galt skal være. Det
er først og fremst den skadelige Sammenblanding, som jeg reiser Modstand
mod. Man skulde jo tro, at en saadan Ordning maatte være tilfredsstillende for
dem, som hylder Teorien om de to Folk i Landet; de «norske» kunde da
beholde sit ubesmittet af «de fremmedes» unationelle Tale. Men se en saadan
170 Valgfrihed vil de fleste Maalmænd ikke vide af, af den simple Grund, at
Landsmaalets Ubekvemhed som praktisk højere Dannelsesmiddel vilde blive
aabenbar for alle. Jeg har min sterke Tvil om, at mange vilde nøies med at faa sin
sproglige og litterære Dannelse formidlet gennem Landsmaalet og de
Enthusiaster som vilde gjøre Forsøget, vilde vistnok føle sin Begeistring kjølnet,
175 naar de maalte, hvad de havde indvundet for sin Dannelse og sin Evne til at greie
sig i Livskampen med den, de andre havde erhvervet.

Desuden burde vel helst Exprimentet gjøres helt ud. Vil man udrette noget
klækkeligt for Landsmaalet, maatte den hele Undervisning forgaa paa dette. Før
180 denne Konsekvens tages, vil Landsmaalsundervisningen ikke komme videre end
til at være det rene Dilettanteri. I Virkeligheden er de Fremstillinger som gives af
de Vanskeligheder, Bondeungdommen har med at finde sig naturlig tilrette i
vort Rigsmaal, og den Hjælp, Landsmaalet skulde yde dem i saa Henseende, i alt
væsentligt en Fabel. Landsmaalet er nu engang ikke et levende Modersmaal for
185 nogen, og selv der, hvor Landsmaalet ligger Bygdemaalene nærmere, har

Rigsmaalet et stort Fortrin for det som Skriftsprog i sin enklere og greiere Grammatik og Sætningsbygning for ikke at tale om det overordentlige Overtag, det har deri, at det møder Øiet og Øret overalt, i Bøger, Blade, i Kirken og i det
190 offentlige Liv. Jeg har her mange Aars personlige Erfaring. Under min Skolevirksomhed har jeg havt mange Elever fra Landsbygden, ikke saa faa endog vesterfra. Jeg har aldrig merket, at Rigsmaalet for dem har været som et fremmed Sprog, som har lagt hemmende Baand paa deres Tanker; de har i ethvert Fald hurtig overvundet Vanskelighederne, og mange har naaet en høi
195 Grad af Dygtighed i skriftlig Behandling af Sproget. Naar jeg sammenstiller denne Erfaring, som vil kunne bekræftes af mange andres, med den Ubehjælpelighed og den affekterede Unatur, som præger mange Landsmaalsivrerers Stil - det er ofte, som man vandrer i en Ur - drister jeg mig til at paastaa, at Talen om, at Landsmaalet skal staa i et saameget inderligere og
200 mere umiddelbart Forhold til deres naturlige Sproginstinkt for en Fiktion. Som Landsmaalet skrives af mange, kan man tydelig se, at det simpelthen er en Oversættelse fra det almindelige Skriftsprog. Man kan daglig forvisse sig derom ved at læse Bladet «Den 17de Mai»s Redaktionsartikler. Men jeg tror, ingen vil paastaa, at denne Oversættelse er en sproglig Klargjørelse.

205 Men er det saa, at selv de, som er Landsmaalsmænd av Overbevisning, og som gennem sin Lærerstilling, f. Ex. Professor Hægstad og Seminarlærerne, har den sterkeste Opfordring til at fuldkommengjøre sin Stil, ikke kan naa høiere end til en mere eller mindre vellykket Oversættelse, hvorledes kan man vente, at de
210 almindelige Norsklærere, som ikke er overbeviste om at Landsmaalet er det ene saliggjørende norske Sprogevangeliem, skal kunne faa sine endnu mere forstokkede Elever til at naa endog et rimeligt Herredømme over dette Sprog? Man vil pege paa, at Bygdemaal og Landsmaal nu er gaaet ind som et Led i Universitetets Lærereksamen, og at de Kandidater, som herefter gaar ud, nok vil
215 bringe en anden Skik paa Tingene. Jeg tror, det er en Illusion. Jeg tviler ikke paa, at Studiet af disse Maalfører kan have sin filologiske Nytte, at det kan gaa ind som et gavnligt Led i de sproghistoriske Studier, men ingen skal fortælle mig, at et par Aars Studietid, som samtidig maa deles med andre Discipliner, skal kunne hidføre saadanne Resultater, at Kandidaterne vil kunne bevæge sig i disse Maal
220 hver med den Frihed og Naturlighed, som høver Lærerne i Modersmaalet. For det er jo ikke de fremmede Sprog, deres Undervisningsform og det Færdighedsmaal, man kan naa i disse, som bør være forbilledlige for en Undervisning, som gjør Fordring paa i udmerket Forstand at være viet det Nationale.

Nei, alle Forsøg paa gjennem Magt og Midler at ville skabe en Ligestillethed i Skolerne mellem de to Maalfører vil og maa strande paa Tingens egen Uudførbarhed. Ligestilletheden vil staa paa Stortingspapiret, men fornægtes af
230 Livet; det er ikke gode Love, som man daglig maa lade sove. - Man har villet foregribe en Udvikling, som muligens vil komme, - som ingen iethvert vil formene Maalmændene i at tro skal komme; de faar finde sig i, at den Uvilje, som dette har skabt, omsætter sig til en kraftig Modstand. De har benyttet en politisk Magtstilling, som er skabt dem af deres egen Paagaaenhed, andres
235 Beregning, atter andres Ligegyldighed til at trumfe igjennem Love, som er en Fornægtelse af det, der har Historiens og Livets Ret i vor Dannelse. Det forsoner ikke mere med deres Optræden, at de nu søger at galvanisere op gamle Lig, som Læren om de to Folk i dette Land, og at de udstyrer sig selv med den nationale Odelsret til Landet. Af al slags Nationalfølelse er den den usmageligste, som
240 stempler dem, som bor inden de samme Landegrænser, og som ærlig og redelig har ydet sin Skjærv til Landets aandelige og økonomiske Rigdom, som Halvblodsmennesker, som om man ikke havde Hjemstavnsret i Landet, med mindre man var født i Skyggen af Fjeldene i Søndmøre, Sogn eller Telemarken.

245 Det er ingen Hemmelighed, at Planen inden Landsmaalslovgiverne er, at inden kort Tid, skal den ene af de norske Stile skrives paa Landsmaal. Hvilke Forandringer i Loven der skal finde Sted som en Følge af en saadan Bestemmelse, siges der ikke, men at man vil blive nødt til at slaa igjen baade et og to af Vinduerne ud til Udenverdenen, er en selvsagt Ting. Det er vel dem, som
250 ogsaa skatter den landsens Skik, (...) Lys og Luft ude fra Stuerne som en prisverdig Ting, og som i vor høiere Dannelses almenneskelige Karakter ser et Onde. «Trold vær dig selv nok.» Med saadanne Modstandere lader det sig jo ikke ræsonnere. For dem er Landsmaalet en Religion, og de har jo i Sagatiden manende Forbilleder paa hvorledes man bør omvende anderledes Troende.
255 Men de Maalmænd, som har Taalmodighed og Fordomsfrihed nok til at trække Fremtidens Perspektivlinjer længere, skulde jeg have lyst til at bede betænke sig vel, før de gaar videre. Vil de se det skjønne Haab om, at Sprogenes Otta og Laagen skal flyde sammen, saa gaar Veien ogsaa til denne Union «ikke gjennem Tvang, men gjennem fri Overbevisning.»

265 **Kilde**
Nielsen, Ragna og Anderssen, Otto (1900): Landsmaalet og Den høiere skole, Kristiania: Norsk
rigsmaalsforenings smaaskrifter

URI
<https://www.virksommeord.no/tale/nogle-ord-om-landsmaalet-og-den-hoiere-skole>

270

275

280

285

290

295

300